

LES LLIÇONS DE LA HISTÒRIA¹

RAMON D'ABADAL I DE VINYALS

RESUMEN: *Las lecciones de la historia*

En este artículo Ramón D'Abadal repasa algunos de los acontecimientos fundamentales que marcaron las relaciones de Cataluña y Castilla entre el Compromiso de Caspe y el Decreto de Nueva Planta. Acontecimientos caracterizados por incomprensiones y desconfianzas y por la voluntad uniformizadora de Castilla, que han llegado hasta el siglo XX.

RESUM:

En aquest article Ramón D'Abadal repassa alguns dels esdeveniments fonamentals que marcaren les relacions de Catalunya i Castella entre el Compromís de Casp i el Decret de Nova Planta. Esdeveniments caracteritzats per incomprensions i malfiances i per la voluntat uniformitzadora de Castella, que han arribat fins al segle XX.

SUMMARY: *The lessons of History*

Ramón D'Abadal revises the most significant events amongst Catalonia and Castile from the first dynastic enthronement of a Castilian King in Catalonia to the Catalan consequences of the War of the Spanish Succession.

Els Trastàmars i els conflictes socials

Amb els Trastàmars entra a regnar a Catalunya una nova família que, a més d'ésser forastera en el sentit de no haver viscut el mecanisme polític-social català i haver-ne, en canvi, viscut un altre ben diferent, el de Castella, encarna una nova idea, una nova tendència que s'està obrint pas a Europa, la de la monarquia absolutista del Renaixement.

En Soldevila, molt oportunament, reporta en el llibre que estem comentant² les significatives paraules que el seu conseller Berenguer d'Oms, adreça a Ferran d'Antequera com a síntesi de les queixes dels catalans pel seu comportament reial: la seva malfiança —li deia— desplaia als catalans, “com si haviets hagut lo regne per força d'armes”; els desplaia també “la diversitat de maneres e pràctiques que han vistes e veen continuament en vostra novella senyoria e regimen, molt contraris e deviants en aquells molt benignes, amigables, liberals e fiables del vestres gloriosos predecessors reis d'Aragó, per les quals havien del tot adquirit e tirat a ells lo cor de llurs vassalls, qui és lo major tresor que ningun rei pot haver...”.

La caracterització de la nova tendència reial que ara feia la seva entrada a Catalunya, difícilment podria ser expressada d'una manera més plàstica de com ho fan aquestes paraules d'Oms. Si les encarem amb aquelles altres tan roents i conegudes de Felip V, encapçalant tres-cents anys més tard el Decret de Nova

¹ Aquesta transcripció de *Les lliçons de la història* recull només el capítol dedicat al període modern de Catalunya, des del Compromís de Casp fins l'aplicació del Decret de Nova Planta.

² Ramon d'Abadal es refereix a *Moments crucials de la història de Catalunya*, Barcelona, 1962.

Planta: "habiendo... pacificado enteramente mis armas el Principado de Cataluña, tocaba a mi soberanía establecer gobierno en él...", ens podem fer càrrec de la idea que els contemporanis catalans tingueren de la nova concepció del poder reial, de com ja des dels primers moments de la dinastia castellana tingueren la impressió que, a última hora, es declararia obertament, d'haver esdevingut país conquistat.

Les oligarquies catalanes lluitaren amb sort diversa, en formes diferents, contra la implantació a casa nostra d'aquestes concepcions del nou món; hi lluitaren defensant, a estones amb commovedor heroïsme, aquelles llibertats i privilegis de Catalunya que sovint eren més privilegis de classe que expressió del que avui tindriem per bé comú; hi lluitaren sense adonar-se que anaven contra corrent del progrés històric, que s'aferrissaven en una causa que a la llarga havia d'ésser fatalment perduda. El record melangiós d'uns bons temps passats, d'aquells temps dels "gloriosos predecessors" que havien sabut fer-se seu "lo cor de llurs vassalls", els portà a desitjar i voler un retorn enrera, no donant-se compte de que el món no recula i que el que no avança amb ell cau derrocat, per gloriósament que caigui.

Fou gairebé sempre una lluita de resistència, activa o passiva, cada vegada amb major usura de les forces que la sostenien, les quals, altrament, combateren amb la gran contra de no aportar idees noves, de no arbitrar noves solucions, sinó de proposar sempre i solament el manteniment o la restauració de situacions ja envellides i anquilosades. Àdhuc quan excepcionalment es decidiren per una política d'intervenció en el govern general d'Espanya, en temps de Carles II, i sobretot en els moments crucials del plet de la seva successió, es decantaren pel passat, es daliren per una restauració, miraren sempre enrera.

Tornant als Trastàmars, al període de les generacions que precedí a la unió amb Castella, període encara de plena independència catalana, cal remarcar que a la tendència absolutista que encamaven, a la condició de forasteria que tenien, s'hi ajuntava la gran personalitat de que fruíren els representants de la nova dinastia: Ferran d'Antequera, Alfons el Magnànim, Joan II, Ferran el Catòlic, són tots ells figures de gran envergadura, en contrast amb la feble personalitat política dels últims representants de la dinastia catalana.

La topada dels nous reis amb l'oligarquia de tradició feudal que venia governant Catalunya era fatal, els interessos i els desitjos d'uns i altres eren contraris; i, des del primer moment, l'oligarquia es decantà més per la lluita que per la transacció. És natural que, encarats a la lluita, els monarques aprofitessin aviat la situació tèrbola que presentava el país amb el conflicte remença a pagès, amb el dels estaments a ciutat. Catalunya era quelcom més que els senyors feudals i els grans burgesos de la Generalitat i el Consell de la ciutat; hi havia el poble menut dels pagesos, dels menestrals, àdhuc dels bracers; existien uns conflictes entre remences i senyors, entre la "biga" i la "busca".

La nova monarquia, doncs, aprofità aquests conflictes afavorint el poble menut per a fer-se un partit en el país (cobrant-se'n de totes maneres el seu preu, ja que la gasiveria dels grans la feia viure de sempre en la misèria), i col·locant-se en la posició altruista de defensora de la justícia i la llibertat.

Soldevila ens recorda com la reina governadora Maria, en 1402, doncs en plena dinastia catalana encara, escrivia ja al papa que la pretensió senyorial sobre els mals usos era "execrablement monstruosa", i com "en certa manera macula aquesta pàtria i els seus habitants i és per les altres nacions del món matèria d'escarni i de

menyspreu envers la nació dels catalans", contrària a justícia natural i a la "llibertat dels homes" que Déu va implantar.

En aquestes condicions s'inaugurava a Catalunya el joc polític a tres taules: el poder monàrquic superior que tendeix a convertir-se en amo de l'Estat, en fer-ne base de la seva grandesa i glorificació; l'oligarquia dominant dels grans, senyors i burgesos que volen reforçar la situació present contra l'autoritarisme, limitant la sobirania reial; el poble menut de pagesos, menestrals i bracers que desitgen reformar la societat en l'usdefruit de la riquesa.

Com l'oligarquia s'adjudicava, i no pas sense bona part de raó, el paper de mantenidors de les essències pàtries, resultava que els seus participants eren els que feien figura de patriotes catalans, enfront d'uns monarques de mentalitat forastera i idealitats estranyes; d'un poble de tendència revolucionària. En darrer extrem, els nostres passats benestants defugien per un costat les empreses forànies i de lluïment dels seus reis per a no haver-ne de pagar les despeses; i defensaven per altra banda llurs rendes i entrades aferrissadament contra els seus inferiors, ni que fos oblidant tota caritat i tota justícia.

Però per aquest camí (parlant amb llenguatge actual) el catalanisme quedava vinculat a uns interessos de classe, contraposant-se, per dalt, al corrent polític del món i, per baix, a les ànsies populars de redempció i llibertat.

Aquest joc polític de les tres taules, joc nefast per a Catalunya, trobarà a casa nostra una reiteració massa sovintejada.

La unió espanyola

Les condicions de relació entre la monarquia i l'oligarquia catalana havien de canviar bàsicament amb la unió de les dues corones, la de Castella i la d'Aragó. Vicens Vives ha dit, en la seva *Aproximación a la Historia de España*: "Desde el primer momento [Castilla] adquirió el lugar preponderante en la monarquía hispánica, no sólo por su territorio y población, sino por la decadencia coetánea de Cataluña, todavía convalesciente de la obstinada furia revolucionaria en que había disipado sus recursos [guerras de remences i contra Joan II]. Esta situación de base inclinó a los Reyes Católicos a centrar su actuación en Castilla, tanto más cuanto aquí faltaban los parapetos legales que en en la Corona de Aragón y Navarra frenaban los deseos de la monarquía. He aquí una tendencia que tuvo incalculables consecuencias, ya que comenzaron a aplicarse en todos los territorios de España soluciones políticas a problemas que sólo afectaban al reino castellano o que sólo en Castilla habían alcanzado virulencia" (p.e. l'establiment de la Inquisició).

El "tanto monta, monta tanto", resultà pràcticament un slogan buit de contingut, valedor només en teoria, ocultador d'unes realitats ben diferents. Es feia l'associació del gros amb el petit, del fort amb el feble, i una tal situació, si es planteja en peu de paritat, prescindint i tot de la diferència de temperaments, resulta sempre tan mes desigual com major és el decalatge entre les parts associades. I el decalatge Castella-Catalunya era aleshores, com observa Vicens Vives, immens. És un error historiogràfic corrent tractar la història dels dos pobles, per aquell període, en un peu d'igualtat inexistent.

Com vegé molt bé Vicens, el rei Ferran, que era un bon renaixentista i s'interessava enormement per l'apassionant joc de l'ampla política europea, hagué de basar la seva actuació sobre Castella, deixant Catalunya al marge. Castella sola tenia pasta per satisfer la magnitud dels seus designis; en tenia la pasta i s'hi prestava. Catalunya, abatuda per les commocions passades, plena d'aprensions, de recels i d'egoismes enfront la nova situació, es trobà bé en la posició d'arraconament en que quedà situada. Que s'ho fessin, que ens deixessin viure tranquils!

El rei Catòlic s'esforçà en procurar aquesta tranquil·litat als catalans. Si bé és cert que dels 37 anys del seu regnat sols en residí cinc a Catalunya —i això sol diu moltes coses— també ho és que fou ell qui donà solució al terrible problema remensa, el que implantà una nova estructuració més adient al seu regne d'Aragó establint la Lloctinència, el Consell d'Aragó, la Reial Audiència, trencant els cacicats familiars existents, a base d'imposar el procediment de la insaculació pel nomenament dels càrrecs a la Generalitat, al Municipi barceloní, a moltes corporacions catalanes.

L'allunyament dels reis augmentà amb els successors de Ferran. Ell encara podia sentir-se català, al fi i al cap nasqué rei d'Aragó i sols com a pubill i foraster —“catalanote”— regnà a Castella. Carles I, Felip II, Felip III, eren hereus de la corona d'Espanya per dret propi personal; llançats a les empreses d'hegemonia mundials, per a ells Catalunya no era més que un de tants dominis, una de les tantes pedres de la seva corona, pedra rústega, de mals humors, que no ajudava gran cosa, ans al contrari suscitava problemes desagradables com el bandolerisme, les lluites internes de nyerros i cadells, la immigració gascona plena de perills espirituals. Altrament, els catalans eren esdevinguts recelosos i retrets. El gran jurisconsult Fontanella, en la seva obra *De pactis nuptialibus* (Barcelona, 1612), judicava que “non sunt sic audaces quemadmodum aliae nationes; semper tinent reprenendi et a publica ostentatione naturaliter abhorrent”.

Mentre les coses anaren relativament bé per a Espanya, aquesta posició inhibidora catalana (tan inhibidora pels problemes exteriors com pels hispànics, p.e. en la qüestió dels comuners de Castella, en la de les germandats de València i Mallorca, en les baralles d'aragonesos i Felip II) fou generalment i benèvolament acceptada pels castellans. A l'anarse canviant la conjuntura, al deteriorar-se la posició exterior del Regne, començaren a suscitar-se els recels i les protestes.

Soldevila ha escrit, en el llibre que comentem, un capítol, el dedicat a la guerra dels Segadors, que jo no vacil·laria, malgrat el tant de passió que l'informa, en qualificar de peça d'antologia historiogràfica. Allí es pinta amb trets vivíssims el canvi de situació.

Quan el poder d'Espanya decau, és quan els centres governants es donen compte, amb un despit cada vegada creixent, cada vegada més amarg, del contrast entre el Regne de Castella, suportant totes les càrregues del pes d'una grandesa decadent, i el Principat, esquivant-les darrera el privilegi de les seves Constitucions: ni diners, ni sang.

La guerra dels Segadors

És en aquest moment que sorgeix el cèlebre «valido», el comte-duc d'Olivares. La seva figura, tan ben plasmada en tota la seva arrogància per Velázquez, ha estat i continuarà essent objecte de les més diverses valoracions. Ningú, però, podrà negar la seva grandesa. Aquelles paraules al rei: "Tenga V.M. con ser rey de Portugal, de Aragón, de Valencia, conde de Barcelona, sino que trabaje y piense, con consejo maduro y secreto, por reducir estos Reinos de que se compone España al estilo y leyes de Castilla, que si V.M. lo alcanza, será el príncipe más poderoso del mundo", encara avui tenen un ressò d'actualitat, encara continuen essent un programa grandios generador dels més apassionats fervors i de les més silenciades contradiccions.

En el moment en que es formulava, traduïa els grans corrents ideològics predominants a Europa. Soldevila, en la seva *Història de Catalunya*, explica com el comte-duc

es nodria també en l'exemple que oferien altres Estats d'Europa, especialment França. La tasca unificadora i uniformista d'aquesta nació ha estat sovint esguardada amb admiració i enveja pels governants espanyols. Han oblidat, però, sempre, el conjunt de fets geogràfics, històrics i culturals que han facilitat l'obra d'unificació francesa, i que paral·lelament han dificultat, fins a fer-la impossible, l'obra d'unificació espanyola. Deixar-se enlluernar pel cas de França i voler-lo imitar dins Espanya era, i ha estat posteriorment, un contrasentit. L'acció unitarista de França no era, però, la sola a Europa que podia estimular les naturals tendències i l'actuació tradicional dels governants espanyols. Precisament la gran guerra que commovia el continent —la guerra dels Trenta Anys— havia estat originada pel voler unificador de l'emperador d'Àustria Ferran II: la religió havia estat allí el pretext i el pretès instrument assimilador dels txecs; però tant com guerra de religió, la guerra de Trenta Anys fou guerra nacionalitària: dels txecs, dels holandesos, dels catalans, dels portuguesos, dels napolitans Olivares, doncs, no feia sinó seguir el corrent europeu dels pobles dominadors; la gran falta d'Olivares com a home d'Estat no és tant d'haver seguit aquest corrent com de l'ocasió i la forma en què va voler seguir-lo.

Els fets demostraren com el programa d'Olivares era un programa més fàcil de formular que de realitzar. En el fons hi havia alguna cosa més —tot i ser-hi en bona proporció— que la gasiveria miserable de portuguesos i catalans. El que a França, p.e., podia fer-se, aquí no era tan fàcilment factible; era difícil convertir Espanya en un rebrot de França, tenia massa personalitat, massa pròpia i diversa personalitat.

La forma d'emprendre-s'ho Olivares i els seus —ho explica bé Soldevila— fou falsa i desgraciada, d'una mala fe indigna de la grandesa del programa inspirador. En lloc del "consejo maduro y secreto", "el más eficaz sería —deia Olivares—, hallándose V.M. con esta fuerza que dije [un bon exèrcit], ir en persona a visitar aquel Reino donde se hubiera de hacer el efecto, y hacer que se ocasione algún tumulto popular grande, y con este *pretexto* meter la gente, y con ocasión de sosiego general y previsión de adelante, como por nueva conquista, asentar y disponer las leyes de conformidad con las de Castilla, y de esta manera irlo ejecutando en los otros Reinos" (ja sabem que els «Reinos» eren, fora del Principat, els d'Aragó, València i Portugal).

La resistència que oposà Catalunya —i ara sí que pot parlar-se de Catalunya, perquè Olivares tingué amb l'afer dels allotjaments la turpitud d'ajuntar en una acció comú poble menut i oligarquia benestant— produí en els centres directors castellans la reacció violent que explica, p.e., un realista com Magarola, conseller del Consell d'Aragó, al virrei Santa Coloma: "l'aversion que aquesta gent té a nostra nació i l'odi i rancor amb que veig que procedeixen", "són enemics nostres i és una vergonya com tracten els catalans"... Olivares havia dit: "el primer negocio y el mayor es allanar Cataluña".

Tot això són històries antigues que fora impolític i impropedient de recordar, especialment en aquest pròleg, que pretén ser despulat de tota passió, si a més d'antigues fossin passades; però el mal està en que no és així, que ha deixat un pòsit que encara dura. El ressentiment d'"aquella gent" de què parla Magarola prengué a amplis sectors de govern, anà extenent-se a més àmplies esferes populars i ningú podria afirmar que no visqui encara avui, i des d'aleshores, latent entre certes seleccions i en bona part del poble castellà.

No vull deixar de transcriure, per al·lisonadores, unes paraules d'historiador tan insigne i solvent com és don Claudi Sánchez-Albornoz:

Sólo enardecidos por una sañuda emulación, hija de la hispana pasión y del hispano orgullo que torturan por igual a todos los peninsulares, pueden hablar de su sojuzgamiento por Castilla, catalanes, vascos y gallegos. Los vascos han llegado al siglo XX gozando de todos los privilegios de los castellanos y sin levantar ninguna de sus cargas. Los gallegos no tenían libertades que perder, porque desde siempre habían vivido sometidos al señorío de obispos, abades y nobles —nunca estuvo Galicia representada en las Cortes catellanas porque sólo acudían a ellas los concejos urbanos libres y ninguno lo era allende el Cebrero— y han continuado hasta ayer dominados por sus nuevos señores, los caciques; por caciques de su tierra, no por caciques castellanos, importa recordarlo. Y si Cataluña perdió sus fueros, no fue por obra de Castilla sino del primer Borbón de España. Los castellanos fueron sujetos por la realeza antes que ningún otro pueblo hispano, sin que en el duro trance del alzamiento de las Comunidades recibieran socorro ni aliento de quienes después hubieron de seguir su misma suerte.

Y si todos nos abandonaron en aquella hora crítica, sobre Castilla gravitó en seguida la carga inmensa de la política imperial de España; de una política que los españoles habíamos heredado de la Corona aragonesa y en especial de Cataluña. Los Austrias llegaron a reinar sobre España porque Fernando el Católico procuró vincularse con los enemigos de la tradicional enemiga de sus reinos patrimoniales, Francia. Castellanos y franceses habían sido en cambio aliados durante más de dos siglos y habían peleado juntos muchas veces. Carlos V y Felipe II fueron los legítimos cotinuadores de la política de los grandes reyes catalanes, Pedro III y sus hijos; no de los soberanos de Castilla. Y sin embargo a ésta tocó sacrificarse en empresas que le eran ajenas. España ha sido obra de todos los pueblos que de ella forman parte; pero el abandono en que todos dejaron a Castilla la hundió en el abismo. Por eso dije en 1931 y digo hoy que España deshizo Castilla.

Tres-cents anys abans, Quevedo havia dit: "Ha gastado el rey nuestro señor en defensa y recuperación de Salsas y Perpiñán millones de oro y muchos millares de hombres. Asistió al condado [de Barcelona] con los mejores vasallos de todos los Reinos". Els catalans concorregueren "tarde y con socorro regateado, no ofrecido".

"Mucho desanima amparar al que se ofende de que le amparan: peleábamos contra los franceses por Cataluña y los catalanes obligaban a los franceses con no acompañarnos". Mentre el comte de Barcelona (= rei d'Espanya) els defensava dels seus contraris, ells "no le asisten con gente y dineros ni alojan su ejército".

"Tienen [els catalans] Príncipe como el cuerpo alma para vivir, y con éste alega contra razón apetitos y vicios, aquellos contra la razón de su señor alegan privilegios y fueros". "Su poder [del virrei] en tal cargo es sólo ir a saber lo que él y el Príncipe no pueden. Sus embajadas a su gobernador cada hora no tratan de otra cosa sino de advertirle que no puede ordenar ni mandar i hacer nada, anegándole privilegios".

Això no obsta perquè, poc temps després, caigut el Conde-Duque, Quevedo digués al rei: "Nunca, señor, nunca los catalanes aborrecieron vuestro justificado señorío, sino los medios que los desesperaban dél; si estos pudieron desviarlos de vuestra majestad, vos podreis reducirlos. La culpa tiene quien a vuestra majestad le desconfió de todos, y el remedio ha sido que los sucesos han desconfiado dél a vuestra majestad".

Ara, doncs, el culpable és l'Olivares caigut, com per Sánchez-Albornoz és Felip V. Aquell Olivares contra el qual Catalunya havia tingut l'osadia de reclamar: "Esta gente [els catalans]..., este caos de fueros, que llaman condado, se atreve a proponer a su majestad que su gobierno mude de aires, quiere decir de ministros".

Estem, a tres segles de distància, cantant sovint una cançó del mateix to. Quan en 1917-1918 les Diputacions catalanes s'atreïren a demanar al Govern un Estatut d'autonomia, també, com Quevedo, la reacció castellana fou d'indignació. Reunides a Burgos les Diputacions de les regions de Castella la Vella i de Lleó, proclamaven: "Castilla, que se despojó de su personalidad, fundiéndola gustosa en el seno de la nación española, y perdió sus fueros peculiares y su típica legislación y que jamás ha soñado en imperios y hegemonías, no se resigna a ser colonia. Depauperada y modesta, pero conservando su dignidad, no ha caído tan hondo que se preste a ser esclava de nadie".

Es conjuga sempre el plany, seguint a la indignació; o, en últim cas, la reticència. En 1793, en plena guerra gran contra França, en els moments que, segons Nicolau, els catalans estan acomplint amb la seva col·laboració entusiasta, "el primer acte d'espanyolisme col·lectiu", en el *Diario de Barcelona* un foraster parla «del que ha de sofrir el militar per la pàtria, el que fan tots els qui no són de la Corona d'Aragó; servir personalment al rei i defensar la Corona d'Aragó mateixa i les altres parts privilegiades de la Monarquia». (Quan penso que el meu besavi militar, i vigatà com jo, i tants altres catalans com ell, feren amb entusiasme la guerra gran amb el general Ricardos!) El mateix Ossorio y Gallardo comenta en el present cas: "La política de recels ha estat sempre perniciosa perquè manté vius els mals sentiments i impedeix l'explotació dels bons".

Podríem contestar a tots aquestes objeccions recordant que en el programa d'Olivares, programa que no ha deixat mai d'ésser inspirador permanent d'una política dominant, es tracta, com hem dit, de "reducir estos Reinos de que se compone España *al estilo y leyes de Castilla*"; que en la norma de pràctica aplicació del dit programa, el mateix Olivares torna a aconsellar que, "como por nueva conquista" es procuri "asentar y disponer las *leyes de conformidad con las de Castilla*"; i que pel tractat d'Utrecht de 1713, el rei Catòlic "...a qualsevulla habitants de Catalunya... els dona i concedeix tots aquells privilegis que posseeixen els

habitants de *les dues Castelles*, que, de tots els pobles d'Espanya, són els més amats del rei Catòlic"; que, d'aleshores endavant, és norma general que la legislació castellana sigui la legislació espanyola, amb l'excepció recent de l'Apèndix de Dret civil...; que oficialment una sola llengua és l'espanyola, *la castellana*.

I a Sánchez-Albornoz li podríem respondre que, com veurem més avall, no és Felip V sino el Consell de Castella el que proposa l'absoluta prescripció del català en llibres i escoles i que sigui donat en castellà l'ensenyament religiós. Felip V el que fa, en el Decret, és moderar la fúria dels consellers.

Però no venim aquí a fer polèmica i el que ens interessa ara no és pas si Sánchez-Albornoz o Quevedo, o els que pensen com ells o per l'estil d'ells, tenen o no la raó històrica. El que ens proposàvem aquí era extreure les possibles lliçons que poguéssim donar-nos la historiografia, i en el cas present la lliçó és aquesta: que existeix un ressentiment contra els catalans, l'origen del qual hem procurat resumir, i que Soldevila explica millor i amb més detall dintre del llibre. Prescindir d'aquest fet i dels seus precedents, sempre que es tracti de formular una norma de futura conducta, fora no sols inhàbil, sinó contraproduent, i això independentment de la raó o no raó que poguéssim tenir el fet en els seus orígens i en la seva permanència.

*L'intent d'intervenció, fracassat*³

La guerra dels Segadors, originada per la posta en pràctica del programa Olivares, malgrat deixés el llegat de ressentiment que encara dura, en el seu temps acabà en taules a Catalunya. L'escarment de la pèrdua de Portugal, la caiguda espectacular d'Olivares, permeteren la continuació de l'estructura política plural d'Espanya.

I amb aquesta situació pacífica de taules, és a dir, amb la permanència del règim institucional polític propi, Catalunya reemprengué la vida normal espanyola després de la desgraciada i en bona part forçada aventura separatista.

Soldevila, en els expressius títols amb que encapçala, en la seva *Història de Catalunya*, els capítols que dedica al període que segueix a aquesta pacificació, anuncia: "Del separatisme a l'intervencionisme" (Carles II), "L'esforç per l'hegemonia" (Carles III, arxiduc), "La fi de l'Estat català autònom" (Felip V). I en la recent *Història de España*, aclara: "Nunca, puede decirse, desde la unión de las coronas, Cataluña se había lanzado a intervenir en la política general española. Ahora, desazonada de su posición aislacionista, fracasada la solución separatista y francófila, los catalanes iniciaban una nueva política, que culminarán en la guerra de Sucesión y que puede resumirse en una sola palabra: *intervencionismo*".

El lector es donarà bon compte del significat trascendental que tenen aquestes paraules. Cessava aquell voluntari arraconament de què parlàvem, aquella posició d'inhibició voluntària que havia durat dos segles, per a capgirar l'enfocament polític.

En el capítol dels *Moments crucials* sobre "La guerra de Successió" s'explica tot el procés de canvi. No cal repetir-lo aquí. Sols recordarem que s'inicià paral·lelament

³ Abadal va escriure una versió castellana d'aquest apartat de *Les lliçons de la història*, sota el títol "Divagaciones históricas. Dos nuevos documentos aclaratorios".

a un resorgiment econòmic i que es recolzà en el recolzament prestat a les ànsies renovadores d'un pretendent a la governació d'Espanya, el fill bastard de Felip IV, don Joan d'Austria. Era —diu Soldevila— “el primer cas d'un cap militar que, recolzant-se en Catalunya, arriba a la direcció de l'Estat espanyol”; altres casos haurien de veure's en el segle XIX i àdhuc en el XX. En aquell cas, com en els altres, l'intent fallà; el regnat de Carles II fou el primer regnat espanyol que no arribà ni a reunir les Corts catalanes. El contemporani Feliu de la Penya, l'home dels plans de restauració econòmica, el gran partidari del príncep austriac, comentava: “Poca cosa degueren els catalans al senyor don Joan, tant en això com en l'incompliment a la Ciutat del que li havia ofert quan va lliurar-se a l'obediència de Sa Majestat l'any 1652”. El príncep Joan havia estat el qui havia presidit la rendició de Barcelona a Felip IV i n'havia avalat les convencions.

La veritable acció intervencionista intentada per Catalunya en el govern d'Espanya, però, és la que es desenrotllà amb ocasió de la lluita entaulada entre les cases franceses de Borbó i austriaca d'Habsburg per la successió del rei Carles II.

Les condicions en que tingué lloc resten encara bastant obscures. És un tema que necessitaria l'aplicació concentrada d'alguns dels nostres historiadors a fi de poguer-lo veure més clar. Un hom desitjaria sapiguer ben bé quin lligam cal establir entre la posició dels afrancesats de la guerra dels Segadors i els de la guerra de Successió, entre els austriacistes d'una i altra guerra. Sovint he insistit en la gran utilitat que tindria per a la historiografia catalana la possessió d'un bon aplec de biografies familiars de cases pairals del nostre camp i de cases burgeses de les nostres ciutats; la posició de llurs caps enfront de cada situació històrica del Principat ens permetria, segurament, conèixer la trajectòria política del país en tota la seva profunditat i les causes reals de l'actuació governamental. Avui solem conèixer aquesta actuació en sí mateixa, però sovint ens escapen les profundes raons que la movien. Voldríem sapiguer si les famílies d'arrel patrimonial que lluitaren contra Felip IV, foren o no, a la segona generació, també austriacistes, és a dir, si es sobreposà la idea del legitimisme dinàstic o, pel contrari, la de preservació de l'autonomia del país; o encara si, en el fons del fons, els que es situaren contra Olivares i els que després ho feren contra Felip V, no eren els mateixos i, en un cas i altre, si els movia més un irreductible tradicionalisme estantís, contra tota idea innovadora forastera, que no pas les mateixes concepcions dinàstiques o autonomistes. Jo he estat a temps encara, abans de la remoció que la naixença del catalanisme polític feu en el nostre camp en el primer quart del present segle, de ser testimoni presencial de la persistència, en un sector importantíssim de les cases patrimonials de tipus mitjà de les comarques rurals de la Catalunya vella, d'aquella mentalitat aferrissadament tradicionalista que en diguérem carlista, mentalitat admirable (qualsevol que siguin les idees de l'espectador) per la profunditat de convicció i per l'esperit de sacrifici. Voldríem saber si aquest importantíssim sector de la nostra societat del Vuit-cents continuava el sector, la tradició familiar, dels austriacistes del Set-cents i encara la dels antiolivaristes del Sis-cents. Aleshores ens explicariem moltes coses, tindriem un coneixement de la nostra història molt més afinat del que disposem avui per extreure'n lliçons.

Quan meditem sobre el paral·lèlisme a Catalunya entre la guerra de Successió i les guerres carlistes del XIX, ens sentim fortament inclinats a pensar si la profunda raó que les movia no era la mateixa, un aferrament desesperat a la tradició

immobilista, si era aquesta devoció total la que ens portà les dues vegades a l'intervencionisme a Espanya per a combatre les noves corrents europees, fossin les absolutistes, fossin les liberals. És aquest un problema que espera, com dic, la dedicació dels nostres historiadors; no vull aminorar la importància de la història econòmica d'aquells temps, però la història de les ideologies pragmàtiques, de les idees generadores d'acció i conducta, la supera en contingut humà, indubtablement, que ja és sentenciat que no sols de pa viu l'home. Els nostres carlins del XIX (i aclarixo per a documentar la sinceritat del meu judici que a casa fórem sempre liberals) compliren l'esperit d'aquesta sentència sovint amb un fervor d'heroisme parell al dels desesperats barcelonins del 1714.

Tornant ara al temps d'aquests, sobta estranyament la virada que té lloc a Catalunya cap el 1705. El nou rei Borbó, Felip V, designat successor per Carles II, havia reunit les Corts catalanes en 1701-1702. Soldevila, parlant de la guerra de Successió, menciona uns textos que li permeten aquestes conclusions: "Podem deduir d'aquestes soles frases quin havia estat el triomf dels catalans i quants avantatges havien aconseguit en aquelles Corts. Perquè no sols Felip havia reconegut tots els drets i privilegis del Principat i n'havia enfortit d'altres cap a una més àmplia llibertat, sinó que havia donat satisfacció als catalans en algunes de les seves més altes aspiracions de caràcter econòmic, com eren la concessió a Barcelona d'un port franc i el permís per a enviar cada any dos vaixells a les Índies, amb la sola condició que toquessin abans a Sevilla i s'hi unissin a la flota".

No obstant, una bona part dels catalans, dels que portaven el timó del govern públic, es decantaren a favor del pretendent de la casa d'Austria, Carles III, l'Arxiduc i, entrat aquest triomfalment a Barcelona, foren reunides les darreres Corts catalanes per a declarar la casa de França exclosa i perpetuament inhàbil per la successió a Catalunya i als Regnes d'Espanya. Per dues vegades en 1706 i 1710, els aliats del pretendent Carles entraren a Madrid i amb ells els catalans. Però en definitiva, i contra el que pogués semblar en certs moments, l'Arxiduc fou derrotat, i els seus aliats, Anglaterra, Holanda i ell mateix (esdevingut emperador d'Austria), feren la pau amb França i amb Felip V.

Quines podien haver estat les causes d'aquesta derrota inesperada? Soldevila, en la *Història d'Espanya*, recorda que: "al mismo tiempo que diversos personajes de la alta nobleza castellana se declaraban por el archiduque, mientras villas y ciudades lo reconocían como Carlos III, el pueblo castellano, empezando por el madrileño, mostraba hacia Felipe una adhesión y un espíritu de sacrificio que admiraba a los propios franceses detractores y que iba a cambiar la faz de la guerra en la Península. El mismo apasionamiento que los catalanes ponían en la defensa "del pequeño soberano que se habían hecho", como decía el mariscal Tessé, ponían ahora los castellanos en la defensa de Felipe V. Es la pasión concentrada e intransigente de las guerras civiles españolas que, finalmente, ha despertado también al pueblo castellano, y que lo lanza a impedir el triunfo de un rey que no sea el que él quiere dar a España —y el triunfo de un pueblo hispánico que no sea él mismo". I en el llibre que comentem aclarirà: "La princesa dels Ursinos —un altre dels artífexs del triomf de Felip V— havia vist bé, observadora penetrant, la importància d'aquesta oposició en el redreçament del poble castellà, en el qual, deia, entrava molt el seu odi envers els catalans, aragonesos i portuguesos. Imagineu quina reacció havia de

provocar en el poble madrileny la presència de tropes catalanes per Madrid —Reial Guàrdia Catalana, fusellers catalans i, sobretot, els terribles miquelets”.

La pretensió d'un intervencionisme català a la direcció de l'Estat conjunt espanyol rebia una repulsa que podia aparellar-se al ressentiment provocat per la inhibició autonomista i que, com aquest, no havia de deixar ja d'actuar perennement. És una altra lliçó a tenir en compte.

I una tercera, l'abandó en que, en plena lluita, ens deixaren l'Arxiduc, elevat ja a l'Imperi, i les potències aliades, quan cregueren arribada l'hora de firmar la pau. Els historiadors catalans s'han dolgut tots, s'han indignat molts d'ells, d'aquest abandó de les potències europees, contrari a totes les esperances que havien desvetllat llurs promeses. Com historiadors consignem el fet, però la lliçó que com a lectors en podem extreure, no és la de la indignació, sinó la de la constatació d'un fet que sol repetir-se sovint en les històries internacionals; encara en els darrers temps nostres Polònia, Hongria i altres nacions ens en donen exemples. Aleshores, l'anomenat internacionalment “cas dels catalans” fou resolt per la diplomàcia amb aquell expedient, al qual ja hem al·ludit, del tractat d'Utrecht, que consistia en atorgar als catalans “tots aquells privilegis que posseeixen els habitants de les dues Castelles”, concessió que, de part ençà de l'Ebre, podia considerar-se un sarcasme cruel i que, de part enllà, no és pas impossible que molts tinguessin i encara tinguin com un gest magnànim, no acudint-se'ls la consideració que els hauria merescut una recíproca capgirada.

La decisió dels barcelonins davant l'abandó dels aliats fou la del «tot o res», és a dir, la bogeria fatal, conductora del desastre. Amb un aferrissament i una tenacitat admirables, els que a Barcelona portaven el timó de la nau pública la conduïren a l'abís, heroicament, i amb la ciutat, la Catalunya històrica. “Fineixi la nació amb glòria”, exclamava un dels capdavanters, i la nació finí; Sanpere i Miquel pogué titular un seu llibre històric de l'època *El fin de la nació catalana*; amb més exactitud, Soldevila retolava el corresponent capítol en la *Història de Catalunya*: “La fi de l'Estat català autònom”.

Aquest fou el vertader epíleg de la lluita intervencionista que uns catalans, no tots, però si els més representatius i més extremistes, sostingueren, al seu pensar “per son Rei, per son honor, per la pàtria i per la llibertat de tot Espanya”, al nostre judici per a salvar la perduració d'un règim que contradeïa la idea absolutista francesa dominant del temps.

L'experiència intervencionista de primers del Set-cents no resultava, doncs, massa animadora. Soldevila l'ha comentada així: “La tendència a intervenir en la política espanyola, i fins i tot a dirigir-la, que s'inicià en el regnat de Carles II i culmina, amb l'esforç per a donar un rei a Espanya, en la guerra de Successió, havia finit tan desastrosament per a Catalunya, que haurà de passar més d'un segle ans no es renovi. Sembla com si, de la mateixa manera que després de la guerra separatista va néixer en l'esperit dels catalans la idea d'intervenció en la direcció d'Espanya, després de la guerra de Successió hagués nascut en l'esperit dels catalans la idea de fondre's dins Espanya, d'assimilar-s'hi, d'esborrar, doncs, la diferenciació existent, profunda encara. Ni Estat apart, ni Estat hegemònic no havien resultat assolibles: els catalans anaven a assajar d'esdevenir “província”. En una època en que la centralització i l'uniformisme eren esguardats com un ideal, en que l'absolutisme triomfava a Europa, i en que França, la nació centralitzadora i absolutista per

excel·lència, triomfava a Espanya, cap altre camí, cap altra solució no degueren semblar possibles. I cal assenyalar l'esforç i el zel que els catalans del Set-cents van portar a aquesta obra de pròpia desnacionalització".

La Nova Planta, la Igualtat

Ja hem al·ludit abans al fet de que Felip V, bon cop triomfant i en virtut de la seva victòria per les armes, promulgà el conegut Decret de Nova Planta per a Catalunya. Obcia al mateix esperit que les instruccions donades al general Berwick al ser presa Barcelona: "Quant al govern a crear, serà posat immediatament en el mateix peu i planta que el de Castella, i sense la més petita diferència ni distinció en res". El pla d'Olivares aquesta vegada era posat en pràctica.

Vicens Vives ha comentat així el Decret i les seves conseqüències: "Una «nueva planta» echó por la borda del pasado el régimen de privilegios y fueros de la Corona de Aragón; pero, en cambio, se conservaron en el País Vasco y Navarra, adeptos a la causa de Felipe V (1700-1746), que por tal causa fueron denominados Provincias Exentas. Cataluña quedó convertida en campo de experimentación de los nuevos procedimientos administrativos unificados: Capitán General, Audiencia, Intendente, Corregidores, todo al objeto de que el país pagara el ejército de ocupación encargado de vigilar el cobro del impuesto único o catastro. La transformación fue tan violenta que durante quince años estuvo al borde de la ruina. Pero luego resultó que el descombro de privilegios y fueros le benefició insospechadamente, no sólo porque obligó a los catalanes a mirar hacia el porvenir, sino porque les brindó las mismas posibilidades que a Castilla en el seno de la común monarquía. En este período —aunque en realidad provenga de 1680— se difunde el calificativo de laborioso que, durante siglo y medio, fue tópico de ritual al referirse a los catalanes». Ja pel Dr. Dou, canceller de la Universitat de Cervera, el Decret abatia drets feudals, servituds gòtiques, mals usos i preeminències de senyories que clamaven al cel; i Capmany podia ponderar el regnat de Felip V com una «època feliç de resurrecció per a la prosperitat nacional». El mateix Decret es proposava establir "la paz, sosiego y abundancia", mentre per altra banda es donava entrada a *les llums* que venien d'Europa.

De fet, els historiadors constaten per a tot el segle que segueix al Decret l'abundància i l'expansió: del zero de 1714 —diu Vicens Vives—, Catalunya se'n puja a ésser la regió més progressada d'Espanya. Ha doblat els habitants i s'ha posat vora el milió; ha espargit un gran excedent de població per tot Espanya, en botigues i comerços; ha acaparat el transport en certes zones. En 1765, Carles III obre el port de Barcelona al lliure comerç amb les Antilles, disposició que s'amplia a tot el continent americà en 1778; en deu anys el tràfec del port queda duplicat. Mentrestant, la Junta de Comerç, en 1758, desenrotlla la seva fecunda obra.

En aquestes condicions s'explica el zel, del que ens parla Soldevila, que els catalans posaren en col·laborar a l'obra de desnacionalització; el mateix autor pot rubricar un altre capítol de la seva *Història*, el dedicat al segle XVIII: "L'esforç per a esdevenir província".

Desnacionalització, provincianisme, és a dir, pèrdua de catalanitat, de personalitat pròpia distintiva.

Per sobre el sistema general d'estructura governativa, d'efectes més aviat de caràcter material, l'obra espiritual de desnacionalització crec que hem de buscar-la en un article aparentment una mica marginal del Decret de Nova Planta: l'article 54.

Amb ell el rei proclamava que "Han de cesar las prohibiciones de estrangeria, porque dignidades y honores se confieran reciprocamente a mis vasallos por el mérito y no por el nacimiento de [en] una u otra provincia de ellos". Això suposava el capgirament de totes les prohibicions d'estrangeria consignades en les Constitucions de Catalunya.

Si recorrem el contingut d'aquestes Constitucions, trobarem les disposicions pertinents consignades en dues sèries diverses; la que es refereix a dignitats i càrrecs civils i militars, la que pertoca a càrrecs eclesiàstics.

La primera sèrie s'inicia amb una constitució de Jaume II, a les Corts de Barcelona de 1291, que deia: "Ordenam per tots temps que de aquí avant Procurador, Veguer, Batlle a Cort e tot altre offici qui dret haja a retre... en Cathalunya o en lo Regne de Mallorcas..., e lo assessor d'ells, sien cathalans..., per ço com los cathalans saben mils las costumas e las observanças de Cathalunya e de las ditas illas". Constitució que fou confirmada per Alfons II a Montblanc en 1333, i per Pere III a Cervera en 1359.

L'entrada de la dinastia castellana suposava un perill per al principi contra l'estrangeria, degut al personal castellà que el rei portava en la seva Cort; per a esquivar-lo —i això demostra la importància que es donava al tema—, Ferran I, el d'Antequera, a les Corts de Barcelona de 1413, no sols confirma les anteriors disposicions legals, sinó que invalida especialment totes les sentències que dongués o hagués pogut donar el seu personal de Cort no català sobre assumptes catalans.

Fins aquí notarà el lector que es tracta sempre de personal adscrit a l'administració de justícia, "qui dret haja a retre". És probable —un estudi sobre la introducció de personal manant castellà a Catalunya està encara per fer— que amb la monarquia castellana comencés la infiltració de castellans en càrrecs governatius: la reina governadora Maria, l'esposa del sempre absent rei Magnànim, en les corts de Barcelona del 1422, en confirmar les anteriors disposicions legislatives estén el principi de prohibició d'estrangeria a aquests càrrecs: Ofici de castellanía, guarda de fortaleza i castells, capitanies en general. El rei Joan II, en 1470, donà garanties de compliment del legislat.

Garanties que, degut a les turbacions, devia fer necessàries la vulneració pràctica. Tant fóra així que Ferran el Catòlic, en 1481, es veu forçat a sentar, per una part, excepcions de caràcter temporer, per altra, unes regles fixadores de la condició de catalanitat pels fills de catalans nascuts en l'exili. De totes maneres, el rei Ferran dictava també una confirmació general per tots oficis, tant si comportaven o no exercici de jurisdicció, i malgrat tot ús contrari introduït.

La dinastia austríaca mantingué sempre el principi: Felip II, actuant com a príncep, a Montçó en 1547, l'estén encara al personal menor de la Reial Audiència, del General governador, del Veguer de Barcelona, de les Corts reials. En 1585 en fa una confirmació general, "no obstant qualsevol abús".

I el mateix Felip V, a les Corts de Barcelona de 1701, havia acceptat que, de conformitat a les Constitucions de Catalunya, "los officials de jurisdicció sian y hajan

de ésser catalhans"; com també "lo Loctinent de Capitá general, y alcaÿts de castells y fortalezas del present Principat de Cathalunya... sian y hajan de ésser catalhans y no de altres nacions".

Al costat d'aquesta trajectòria, és interessant de seguir l'evolució, no pas ben paral·lela, sobre els càrrecs eclesiàstics.

S'inicia —i això ja és significatiu, puix que fa suposar que abans no s'havia sentit la necessitat d'una regulació— tardanament, amb una constitució d'Alfons IV, en Corts de Sant Cugat de 1429, per la qual el rei ordena i estableix perpètuament "que algú, qui no sie nadiu de nostres Regnes e terras, no puga de aci avant obteni ni posseir alguna prelatura, dignitat, benefici ne offici o administratio eclesiàstics en alguna part dels dits nostres Regnes e terras...". Notem aquí el sentit molt més ampli en l'admissió; no es tracta exclusivament de catalans, sinó de naturals d'algun dels Regnes o terres de la Corona.

Així es comprèn que Ferran el Catòlic, mentre corroborava en 1481 aquesta disposició del seu oncle, la limités en el sentit d'exigir una reciprocitat entre els dits Regnes o dominis: "pus empero en las terras de hont los dits eclesiàstics fora lo dit Principat (de Cathalunya) seran, no sien prohibits los catalhans obtenir semblants officis".

I, donant un pas més endavant, les Corts de Montçó de 1534, "com sie cosa desigual e molt danyosa al Principat de Cathalunya y Comtats de Rosselló y Cerdanya, que las prelaturas y abbadiats e altrás dignitats eclesiàsticas, fundadas... per los predecessors de vostra Maïestat, o per sos súbdits, o qualsevol altres personas, sien per personas estranyas de dits Principat y Comtats posseïdas, de que se han seguit en lo passat danys e inconvenients", supliquen a Carles V, i aquest consent, a presentar "en tots los abbadiats e beneficis, amb cura o sens cura, de Patronat reyal..., en favor de catalhans, nats verament e sens fictio o dispensatio alguna en lo Principat de Cathalunya y Comtats de Rosselló y Cerdanya", i encara a "expedir letras oportunas pera nostre Sanct Pare y son embaixador" per a l'efectivitat del cas.

Les bones ànsies del rei no foren massa tingudes en compte en la pràctica a judicar per les ratificacions que calgué fer a Montçó, en 1537 i en 1542, on s'al·legà "com de poc en sà se façan molts frauds" sobre el particular, i es justificà la reiteració en el fet que "si las leys al tot effecte no son observadas, poc aprofitaria fer aquellas".

Noves ratificacions, encara en el sentit d'estricta catalanitat i obeint sempre a la no reciprocitat en els altres Regnes de la Corona, són fetes per Felip II com a príncep regent en 1547 i 1553, com a rei en 1585; també aquestes serien motivades per successives violacions i així, en 1547, en salven els casos dels bisbes castellans de Vic, Urgell i Lleida i alguns oficials seus, i en 1553 s'exceptuen de la llei els actuals arquebisbe de Tarragona, bisbes de Vic, Lleida i Tortosa, abat d'Àger, els quals podran nomenar lliurement vuit dignitats forasteres també cadascun.

No he pogut fer —i també això fóra molt útil— la llista de dignitats i càrrecs eclesiàstics que van caient en els segles XVI i XVII en mans forasteres. Ni Felip III, ni Felip IV, ni Carles II, han deixat rastres en la legislació catalana sobre aquest particular.

Cal que saltem a Felip V i a les cèlebres corts de Barcelona de 1702, d'efectes tan efímers, per a trobar de nou plantejat tot el problema; ens donen la situació legal

en vigílies de la Nova Planta. Diu així Felip V: "Per quant los que son verdaderament naturals del present Principat, son exclosos de obtenir Dignitats, Beneficis ecclesiàstichs y rendas de Iglesias d'Aragó, Valencia, Castella, y altres Provincias y Regnes, per lo qual es molt rahonable que las Dignitats y rendas ecclesiàsticas del present Principat, com son lo Arquebisbat de Tarragona, Bisbats, Abadias, Priorats, Ardiaconats, Pabordias, Canonicats, Beneficis, així simples com Curats, Pensions, Segrets de vacants ecclesiàsticas, y demás emoluments y rendas de Iglesias, sols las obtingan y alcansen los que son verdaderament naturals y propis fills del present Principat, y fills de aquells... Y que lo conferirse dits Arquebisbats y Bisbats a naturals del Principat apar mes convenient per lo exercici de son Offici pastoral, usant uns y altres de un mateix Idioma y llengua materna, y altrament. Perçò, ab il·lació y aprobació de la present Cort estatuhim y ordenam, ajustant a las ditas Constitucions y Capítols de Cort, que los Cathalans tantsolament, que seràn verdaderament Cathalans, realment fills del present Principat, y fills de aquells, y no altres, pugan obtenir las Dignitats, Títols y rendas ecclesiàsticas del present Principat de Cathalunya, com son, lo Arquebisbat de Tarragona, Bisbats, Abadiats (entenentse dels Abadiats y Prelacias perpetuas, y no temporals) Dignitats, Priorats, Pabordias, Canonicats, Officis, Beneficis Simples, y Curats, així Seculars, com Regulars y altres qualsevol Títols ecclesiàstichs".

Tota aquesta estructura oposada a l'estrangeria, que estava ja tambalejant una mica des de feia cert temps, especialment en el sector eclesiàstic, quedava desfeta i anulada a través del citat article 54 de la Nova Planta. L'article en si, en la seva lletra, careixia d'agressivitat i avui mateix apar tenir un to de modernitat; podia pretendre a uns antecedents, com els d'Alfons IV en 1429 i Ferran el Catòlic en 1481 sobre càrrecs eclesiàstics, on també s'admetien els naturals de tots els Regnes de la Corona mentre existís reciprocitat. Ara es sentaven les bases d'aquesta reciprocitat i la del mèrit personal. Teòricament, no podia ésser més just: igualava els drets de tots els súbdits de la monarquia.

Pràcticament, la cançó era una altra. La igual reciprocitat entre el gros i el xic, en el nostre cas entre Castella i Catalunya, sabem que de fet no és igualtat ni reciprocitat. Si a aquest desnivell hi afegim que la provisió dels càrrecs es feia correntment des de la Cort, que el llunyà Madrid solia ésser el centre de reclutament, no ha de sorprendre que a partir de l'article 54 l'alt mecanisme governatiu i judicial de Catalunya vagi caient ràpidament en mans de castellans; la barrera de contenció, que de temps venia acusant filtracions, era desapareguda i l'allau burocràtica castellana inundà la Catalunya estabornida de 1714. Ja de moment i de fet les màximes autoritats, Capità General, Intendent, la meitat dels oïdors de la Reial Audiència, tots els Corregidors que manen les noves comarques amb que ha estat dividit el país, són castellans.

Aquest fou el resultat més efectiu i profund de la Nova Planta. S'havia creat a Catalunya una superestructura de govern, regentada per castellans, que ja prendria carta de naturalesa permanent sobre el país.

En altre lloc (*Els primers comtes catalans*, p. 222) feia notar jo que el domini carolingi no pogué donar-se com a ben establert a Septimània i a Catalunya fins que els comtes indígenes foren substituïts per comtes francs; uns *Annals* contemporanis constataren que amb aquesta operació el país havia quedat "sota el domini dels francs i havia cessat el domini dels gots"; ara podríem objectar que, amb l'article 54,

Catalunya quedava "sota el domini dels castellans i havia cessat el domini dels catalans". En un i altre cas, el poder suprem, el rei, continuava essent el mateix; en temps dels francs, abans i després de la substitució comtal, Catalunya continuava formant part del Regne; ara, abans i després, continuava essent Espanya; però en ambdós casos s'havia operat un canvi essencial.

El fet que els governants fossin forasters, no afectava a llur bondat. En el mateix lloc citat anteriorment també he dit: "tampoc no és una garantia de justícia i bon ordre ser comandat per conciutadans". Hem vist els bons resultats d'expansió econòmica que seguiren a la Nova Planta; probablement, els castellans, per la seva tradició en el govern de les possessions europees, pel contacte i alligonament que rebien dels francesos vinguts amb el rei Felip, superaven de molt en condicions governatives als catalans, de temps reclosos dins la nostra terra i en posició d'immobilisme.

Però hi havia un altre aspecte independent de la tècnica governativa; era l'esperit que l'animava, inspirat en aquelles paraules introductòries del rei en el Decret que ja hem assenyalat abans: "habiendo con la asistencia Divina y justicia de mi causa, pacificado enteramente mis armas esse Principado, toca a mi soberania establecer gobierno en él y a mi Paternal Dignidad dar, para en adelante, las mas saludables providencias..."; entraven a governar Catalunya amb un aire paternal de protectors i curadors, però com a país conquistat.

Independentment del fer-ho bé o no, dues conseqüències es seguiren de llur actuació. La primera fou l'arrauliment polític dels catalans, aquella acceptació, assenyalada per Soldevila, d'esdevenir "província". Els catalans perderen l'hàbit i l'esma de govern públic, ja prou debilitats, i es pot dir que ja no el tornarien a atènyer; només el cultivarien en l'aspecte municipal i casolà; en el general, s'acostumarien al llaurar dret sota l'agulló dels altres, tot el més, a ser uns auxiliars respectuosos.

La segona conseqüència, tan o més greu que l'altra, fou l'arraconament de la pròpia llengua també a les esferes privades, llevant-li la seva funció pública. No es pot pas dir que Felip V atacés el català de front; el seu Decret es limita en l'article 5, únic que hi fa referència, a prescriure l'ús forçós del castellà per a la substantiació de les causes de la Reial Audiència. En canvi, l'informe previ que el Consell de Castella havia evacuat sobre el Decret, proposava que "así en lo civil como en lo criminal" s'actués en general "en lengua castellana, a reserva de aquellos pequeños lugares que, por su miseria y situación en la montaña, será justo se dispense esta condición, hasta que la comunicación y el trato haga menos difícil y costosa su introducción en ellos". Afegia l'informe —és de creure amb el fi d'escurçar el temps de dispensa— que "en las escuelas de primeras letras y de gramática, no se permitan libros en lengua catalana, escribir ni hablar en ello dentro de las escuelas, y que la Doctrina cristiana sea y la aprendan en castellano". El rei, més prudent i assenyat, no volgué pas seguir en la legislació aquests consells; en l'últim extrem, potser es recordava encara que feia pocs anys que havia argumentat —recordem les Corts del 1702— sobre la conveniència de l'ús de la llengua materna per al bon exercici de l'ofici pastoral religiós.

Diem en la legislació, perquè, inaugurant un costum perenne de sota mà, donava —segons la "Instrucción secreta de algunas cosas que deben tener presente los Corregidores del Principado de Cataluña para el ejercicio de sus empleos", 1717—

la següent norma: "Sexto: Pondrá el mayor cuidado en introducir la Lengua Castellana, a cuyo fin dará las providencias más templadas y disimuladas para que se consiga el efecto sin que se note el cuydado".

Mercader, que ha fet un bon estudi del Decret de Nova Planta, ha pogut dir: "La entronización del castellano en la documentación oficial y su uso constante y normal en la misma es un signo muy revelador de la puesta en marcha sucesiva de cada uno de los organismos inherentes al nuevo régimen". S'anaven aprofitant els canvis d'estructura per a canviar també la llengua; amb l'excusa d'una nova mercaderia legal, s'introduïa el foraban lingüístic.

De totes maneres, la dificultat pràctica, originada per la ignorància molt estesa del castellà entre els indígenes, devia plantejar-se ben sovint i s'arribaria a la conclusió que la recomanació originària del Consell de Castella sobre l'ensenyament a les escoles era pertinent i necessària. Mn. Alcover va exhumar, fa uns anys, una Reial Cédula de Carles III, de juny del 1768, que, amb l'excusa de prohibir l'ús del llatí en les sentències de l'Audiència de Barcelona i tribunals seculars, manava que fossin redactades "en romance" (volia dir en castellà), "contribuyendo esta uniformidad de lengua a que los procesos guarden más uniformidad en todo el Reyno"; i, de passada, recomanava "a los Ordinarios diocesanos para que en sus Curias se actue en lengua Castellana". Oberta la marxa, no s'aturaria pas. Manava encara —i aquí es tocava el punt viu— "que la enseñanza de primeras Letras, Latinitad y Retórica se haga en lengua Castellana generalmente donde quiera que no se practique, cuydando de su cumplimiento las Audiencias y Justicias respectivas, recomendándose también por mi Consejo a los Diocesanos, Universidades y superiores Regulares para su exacta observancia y diligencia en extender el idioma general de la Nación".

Que la disposició no tenia el caràcter vexatori que avui podríem donar-li, ho demostra el fet que una personalitat com Capmany judicava que el català no era més que un "idioma antiguo provincial, muerto hoy para la República de las letras y desconocido del resto de Europa". No obstant, la realitat era que tot el poble menut no parlava més que aquest idioma —idioma mort per a les lletres— i que el català continuà essent la llengua familiar de les classes mitjanes i, àdhuc, de les benestants.

La prosperitat econòmica

La prosperitat que seguí a certa distància el Decret de Nova Planta —de moment, hi hagué, com sol passar sempre, el corresponent període de torbacions i repressions característic de les postguerres— i de la qual hem fet abans particular esment, proporcionà als catalans la base potencial per a emprendre l'expansió del seu comerç dins l'àmbit peninsular. Ili ajudà molt la favorable demografia que disfrutava aleshores el Principat.

És un fet importantíssim i que tindrà fondes conseqüències. El feu possible la supressió de les duanes interiors del Regne. L'Espanya, en general, esdevindria un gran mercat per a la indústria catalana; a tot el llarg de la segona meitat del segle XVIII van apareixent, en moltes ciutats castellanes, gallegues i àdhuc andaluses, el botiguer i l'empresari català; aquelles regions són sovint visitades pels nostres viatjants de comerç. Així s'articula l'economia catalana dins l'espanyola.

I com simultàniament es tanquen per a Catalunya els mercats de Sicília i de Sardenya, proveïdors del blat, sempre deficitari a casa nostra, les dues economies, catalana i de la resta peninsular, esdevenen complementàries, important nosaltres els cereals i el bestiar de Castella i de Galícia, exportant-hi els productes del nostre treball. Així es fa durant el segle XVIII, seguint a la unificació política sota el signe de la monarquia, la unificació econòmica, lligam més perdurable i que anirà enfortint-se cada vegada més, malgrat les lluites episòdiques d'interessos regionals que pugui comportar.

Carles III, amb la seva simpatia pels catalans, fou un gran propulsor de la unificació. Estava content de la devoció monàrquica cada dia creixent a la Catalunya satisfeta; ell mateix confessava també "que cada dia se halla más satisfecho del celo y amor que manifiestan a su Real servicio los Catalanes"; això l'induí a donar disposicions favorables a la nostra economia. La més vistosa fou la d'obrir-li les portes del comerç antillà primer, seguida després, en 1778, de la llibertat comercial amb tota Amèrica. No tan vistoses, però no menys renditícies, foren les disposicions generals protectores de la indústria contra les competències estrangeres; com la indústria espanyola radicava preponderantment a Catalunya, resultava iniciat així el gran problema del Proteccionisme català. Igualment renditícia resultà per l'economia i la cultura catalanes l'erecció de la cèlebre Junta de Comerç.

Malauradament, al progrés de la riquesa catalana no li correspongué un proporcional avenç en la resta peninsular: es produí un decalatge, un distanciament en el respectiu benestar. Soldevila reporta un testimoni coetani, el de Cadalso, que deia, pariant de la Catalunya d'aleshores: "Els camps es conreen [el cultiu del vi havia fet un gran estuf], la població augmenta, els cabals creixen i, en suma, aquella nació sembla estar a mil llegües de la gallega, andalusa o castellana".

Tot això no es feia impunement. Aquí radica l'origen de dos greuges que pesaran d'ara endavant, dintre la desigual unitat peninsular, sobre els catalans. Aquell qualificatiu de "laboriosos" que Vicens Vives assenyalava com originari dels volts del 1680, es convertirà cent anys més tard en el no tan amable de "judios", reminiscència dels temps medievals, amb tot el que suposa d'animadversió, títol que perviurà fins el temps de la meua joventut. L'altre greuge, molt més important, serà el d'atribuir-nos, a través de la nostra dal-lera proteccionista, el sacrifici del benestar i bon viure de tota la resta d'Espanya a la riquesa particular i egoista de la indústria catalana. També aquesta acusació tindrà llarga vida i prendrà gran volada en el corrent del segle XIX; en Vicens Vives s'havia proposat — i es ben sensible que no pogués realitzar-ho — escriure, per al llibre que comentem, un capítol, el XIV, titolat "El Proteccionisme"; resumit, n'havia donat un apartat de vuit pàgines, 101 a 108, en el seu llibre sobre *Industrials i polítics del segle XIX* (Biografies Catalanes, XI, Ed. Teide, 1958). El Proteccionisme fou un problema que durà fins a la primera dècada del segle actual i que, en certs moments, arribà a situacions d'un apassionament i una tibantor morbosos. No hi ha dubte que avivà en la resta peninsular el ressentiment anticatalà, arrossegat des del segle XVII, i li donà un nou alè que encara avui perdura en amplis i variats sectors.

Hi ha, en el nostre passat, fins als moments més recents, una disjuntiva penosa pels catalans: fer política o fer diners. El Sr. Ventosa i Calvell em deia un dia: "Quan no em deixen actuar en política [la Dictadura, la República, la postguerra l'havien condemnat a l'ostracisme], em dedico a l'economia i acostumo a guanyar diners".

Semblantment, quan als catalans els ha estat vedada la facultat de governar-se, o els ha estat escatimada la intervenció en el govern d'Espanya, han acostumat a trobar una compensació en la prosperitat econòmica, a la qual han aplicat llurs facultats i energia.

El mal d'aquesta disjuntiva és que cap de les situacions ha lograt, en termes generals, la complaença castellana: ni ha agradat que ens governéssim, ni ens han volgut a governar amb ells, ni s'ha vist amb bons ulls que ens féssim massa rics. Ha passat amb això una mica com amb la llengua: si parlem en català, molestem; si parlem en castellà —el nostre castellà, és clar—, fem somriure. Semblaria que la posició justa és l'obediència passiva, la immobilitat i el silenci.

Repeteixo que no judico, procuro només interpretar fets de cara i a la recerca de la veritat. No crec que l'amagar les coses, el tancar els ulls per a no veure-les, ajudi a resoldre-les.